

OSMANLI TOPRAKLARINDA ULUSLARARASI BİR KURULUŞ: OROSDİ - BACK VE ADANA MAĞAZASI

AN INTERNATIONAL ESTABLISHMENT IN THE
OTTOMAN LANDS: OROSDİ - BACK AND ADANA
STORE

Ela YILMAZ

Doktora öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Sanat Tarihi Anabilim Dalı, elayilmazela@gmail.com

10.33537/sobild.2022.13.1.3

Makale Bilgisi

Gönderildiği tarih: 10.05.2021
Kabul edildiği tarih: 22.10.2021
Yayınlanma tarihi: 31.01.2022

Article Info

Date submitted: 10.05.2021
Date accepted: 22.10.2021
Date published: 31.01.2022

Anahtar sözcükler

Orosdi-Back; Adana; Mağaza;
Ticaret; Osmanlı İmparatorluğu

Keywords

Orosdi-Back; Adana; Store;
Commercial; Ottoman Empire

Öz

Sanayi Devrimiyle tüm dünyada başlayan ticari ve ekonomik yapının değişimi, insanların yaşamını etkileyen ve köklü değişimlere sebep olan sonuçları doğurmuştur. Dünya'da artan nüfus, bilimsel ve teknolojik gelişmeler ile yeni kavramlar insanların yaşam alanlarını ve kentlerin formunu etkilemiştir. Avrupa kentlerinde başlayan değişim ve modernleşme kentlerin yeniden düzenlenmesine, yeni ihtiyaçların bir sonucu olarak da yeni mimari yapıların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Osmanlı toplumu da değişen dünyanın farkına varmaya başlamış, önce başkent İstanbul'da yeni mimari yapılarla değişim ve modernleşme kendini göstermiştir. Bu mimari yapılardan biri de gelişen ve genişleyen ticaret ağlarının bir sonucu olan yeni ticaret mekânlarıdır. Yeni bir mimari kurguyla inşa edilmeye başlayan bu ticaret mekânları büyük mağazalardır. Osmanlı kentlerinde faaliyette olan, Cumhuriyetin ilanından sonra da bir süre faaliyetlerine devam eden önemli büyük ticaret mekânlarından biri de Orosdi-Back mağazalarıdır. Orosdi-Back mağazaları önce İstanbul'da sonrasında da Osmanlı topraklarındaki bazı liman kentlerinde ve diğer ülkelerde açılmıştır. 20. yüzyıl başında bir liman kenti olmayan Adana'da mağaza açmış olmaları ise, Adana'da pamuk tarımının ilerlemesi, ulaşım ağının artması sonucunda olmuştur. Adana Orosdi-Back mağazası tek başına mimari yapısıyla modernleşmenin kentteki temsilcisi olmuştur. Kentlerin fiziksel değişimine, sosyal ve kültürel hayatına önemli katkıları olan Orosdi-Back mağazaları, mimarlık tarihimiz için de önemli bir yapı grubunu oluşturur.

Abstract

The change in the commercial and economic structure that started all over the world with the industrial revolution has produced the results that effects the lives of people and roused some radical changes. The increasing population in the world scientific and technological developments and new concepts have effected the living spaces of people and the farm of cities. The change and modernization that started in European cities roused the reorganization of cities and the emergence of new architectural structures as a resul of new necessities. The Ottoman society also began to be aware of the changing world first change and modernization showed itself with new architectural structures in the capital İstanbul. One of these architectural structures is the new trade areas as a result of the developing and expanding trade networks. These commercial areas, which have started to be built with a new architectural fiction are large stores. Orosdi-Back stories are one ofthe major trade venues that were active in Ottoman cities and continued their activities for a while after the proclamation of Republic. Orosdi-Back stores were opened first in İstanbul, then in some part cities in the Ottoman territories and in other countries. The fact that they opened a store in Adana, which was not a part city at the beginning of the progress of the 20th century, was the result of the progress of cotton agriculture in Adana and the increase in transportation network. Adana Orosdi-Back store has become the representative of modernization in the city with his on architectural structure. Orosdi-Back stores, which have significant contributions to the physical change, social and cultural life of cities, constitute an important building group for our architectural history.

Avrupa'da 16. yüzyıldan itibaren yaşanan aydınlanma felsefesi, 18. yüzyılın sonlarında Fransız Devriminin gerçekleşmesine yol açmış; Fransız Devrimi sonrasında dünyada özellikle kentlerde bir modernleşme süreci başlamıştır. Avrupa'da nüfusun artması, sermaye birikimi, kapitalizm, bilimsel gelişmeler ve teknolojik ilerlemeler gibi faktörlerin sonucu olarak da Sanayi Devrimi doğmuştur.

Sanayi Devriminin bir sonucu olarak kentlere göç 19. yüzyılda başlamış, işçi sınıfı ortaya çıkmış ve giderek artan nüfus sonucunda kentler bir yığın haline dönüşmeye başlamıştır. Diğer bir yandan da işçi sınıfının karşısında, onları idare eden üretim ve sermaye ile gücü elinde tutan burjuvazi¹ sınıfı yerini alarak yeni bir toplumsal oluşumun, bir bakıma kapitalist toplumların temeli atılmıştır.

16. yüzyıldan itibaren insanların düşünce yapısında başlayan dönüşümle birlikte 19. yüzyılda artan nüfus ve kentlerin büyümesi sebebiyle, yaşanan çevrenin dönüştürülmesi gerektiği fikrini doğurmuş, kimi zaman da zorunlu kılmış, bu yüzyılda kent, yeniden örgütlenmeye başlamıştır.

Kentlerin yeniden düzenlenmeye başlaması, yeni ihtiyaçların bir sonucu olarak yeni mimari yapıları doğurmuş, bu mimari yapılarda, içerisinde yeni dünyanın taleplerini barındırmaya başlamıştır. Sanayi Devriminden sonra gelişen ve genişleyen dünya ticaret ağında, yeni ticaret mekânlarını oluşturmuştur. Aslında antik kentlerde her türlü ticari faaliyetlerin gerçekleştiği açık bir pazar olan agoralar ile başlayan alış-veriş alanları/mekânları tarih boyunca farklı çarşı türleriyle bütün uygarlıklarda kendini göstermiştir. Çarşı ve pazarlar, gelişen ticaret ve ekonomik güçle 19. yüzyıla geldiğimizde içerisinde çeşitli ürünleri, eşyaları her türlü tüketim malını barındıran, satışı yapılan ve depolanan büyük dükkânlara dönüşerek, mağazaların ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Bu büyük dükkânların başlangıç kenti ise Paris olmuştur. Tekstil ticaretinin artmasıyla 1822'den itibaren Paris'te pasajlar yapılmaya başlanmış, bu pasajlar mağazaların öncüsü olmuştur. Pasajların yapımında demir ve camın bir arada kullanılmasıyla yeni bir konstrüksiyon tarzı oluşmuştur². 19. yüzyılın Paris tanıtım rehberlerinde yer alan, insan kalabalıklarının renklendirdiği pasajlardan bazıları Seine Valisi George Eugene Haussmann'ın öncülüğünde gerçekleşen kentsel dönüşüm kapsamında ne yazık ki yıkılmıştır. Hausmann'ın yeni caddeler yaparken yok ettiği bu

pasajlar, yerini lüks cadde mağazalarına ve Au Bon Marché, Le Louvre, La Belle Jardinière gibi alış-veriş merkezlerine bırakmıştır³. Bu mağazaları, biçimsel olarak yansıtan ilk prototip aslında toptan ürün satan Amerikan ambarlarıdır. Sonrasında gelişen teknoloji ile birlikte cam, demir ve metal malzemeyle oluşturulan yeni bir mimari kurguyla inşa edilmeye başlanan büyük mağazalar, Paris'ten diğer tüm kentlere yayılmıştır⁴.

Osmanlı Devleti de 19. yüzyılda yaptığı reformlarla, diğer Avrupa kentleri gibi özellikle başkent İstanbul'da birçok alanda modernleşmeyi başlatmış, mekânlar ve mimari yapılarla yeni bir kentsel kimlik kazanma sürecine girmiştir. Bu yüzyılda kentte ticaretin merkezi, İstanbul'a bağlı üç beldeden biri olarak, sur dışında Levanten ve gayrimüslim nüfusun yaşadığı, bundan dolayı da modernleşmenin hızla ilerlediği Galata ve uzantısı Pera olmuştur. İstanbul'un merkezi kabul edilen sur içinde, Bizans döneminde yapıldığı düşünülen ve 15. yüzyılda eklenen bedestenlerle büyümeye başlayan *Kapalı Çarşı*, içinde yer alan dükkânlarla dünyanın en büyük çarşısı ve bir nevi alış-veriş merkezi olma özelliğini 19. yüzyılda da sürdürmüştür. Ancak *Kapalı Çarşı'nın* şark kimlikli ürünleri, geleneksel yapısı, konforsuz ve karmaşık bir düzen içerisinde olmasından dolayı, Osmanlı tebaasını da ticaret ve alış-veriş için Galata ve Pera'da ortaya çıkan düzenli, gösterişli, Batılı büyük mağaza ve dükkânlara yöneltmiştir.

19. yüzyılda Osmanlı Devleti de Batılı devletlerle ticari antlaşmalar yapmış, 1839 Tanzimat Fermanı ve 1856 Islahat Fermanının ilân edilmesiyle birlikte ekonomi alanında yeni düzenlemelere gitmiş, ancak Batılı devletlere tanınan imtiyazlar nedeniyle yabancı sermaye ve yatırımların Osmanlı topraklarına girmesine engel olamamıştır. Başkent İstanbul'da öteden beri ticaret hayatına yön veren gayrimüslimler, bu dönemde Batı ülkeleriyle yapılan ticaret bağlantılarını artırarak, yeni bir ticaret siyaseti geliştirmişlerdir. Yaşadıkları semt olan Galata ve Pera'da fiziksel çevreyi değiştirmeye başlamışlar, burayı Osmanlı'nın yeni ticaret ve ekonomi merkezi haline getirmişlerdir⁵.

Ticaretin ve ekonominin ana merkezi olmaya başlayan Galata ve Pera'da dükkânlar, pasajlar, büyük mağazalar, iş hanı, depo, banka gibi yeni ticaret ve ekonomi mekânları yapılmıştır. Galata ve Pera'yı sonrasında Eminönü Bahçekapı'da inşa edilen ticaret mekânları takip etmiş, ticaret yapılarıyla fiziksel çevrenin değişimi Başkent İstanbul içerisinde de yayılmaya başlamıştır⁶.

¹Karl Marx ve Friedrich Engels tarafından 21 Şubat 1848'de yayınlanan bir manifesto'da; "*Burjuvazi, kırsal kent egemenliğinin altına aldı ve koskaca kentler yarattı, kent nüfusu arttı*", sözleri, 19. yüzyıl Avrupa kentlerinin durumunu özetlemektedir (bknz: K. Marx-F. Engels, **Komünist Manifesto** Çev: Nail Satıgan, İstanbul, 2014, s.42).

² W. Benjamin, **Pasajlar**, Çev: Ahmet Cemal, İstanbul, 2016, s. 87-89.

³ C. Baudelaire, **Modern Hayatın Ressamı**, Çev: Ali Berktaş, İstanbul, 2004, s. 36.

⁴ M. Ragon, **Modern Mimarlık ve Şehircilik Tarihi**, Çev: Prof. Dr. Murat Aykaç Erginöz, İstanbul, 2010, s. 157-160.

⁵ N. Akın, **19. Yüzyılın İkinci Yarısında Galata ve Pera**, İstanbul, 2011, s., 2-7.

⁶ A. Ertuğrul, "XIX. Yüzyılda Osmanlı'da Ortaya Çıkan Farklı Yapı Tipleri", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, Cilt 7, Sayı 13, 2009, s., 299-300.

İstanbul'da bir süre yaşayan Amerikalı misyoner Henry Otis Dwight'in Türklerin batılı mağazalara bakış açısına ilişkin gözlemleri dikkat çekicidir: "*Türklerin alışkın olduğu Haliç'in ötesindeki şehirde bulunan küçük açık tezgâhlara karşın, şehrin Avrupa semti olan Pera'daki dükkanların görkemi karşısında Türkler şaşkınlardır. ...Geniş tezgâhlara, vitrinlere, dekoratif malzemelere ve dükkanların önünü kaplayan camlara hayranlardır...*"⁷. Tüm dünyada olduğu gibi İstanbul'da oluşan burjuvazi, Osmanlı tebaasının geleneksel hayatın sunduğu koşullardan vazgeçmesine, hayranlık duydukları lüks mağaza ve dükkanlara yönelmelerine neden olmuştur. *Kapalı Çarşı* ve civarında yer alan diğer çarşılar ise ticari yapısının yanı sıra, 19. yüzyılda turistik bir alan konumunda, yabancılar için ilginç ürünlerin bulunduğu, Doğu'nun cazibeli, egzotik ve insan kalabalıklarının oluşturduğu hareketli mekânları olarak daha çok ilgi çekmişlerdir.

İstanbul'da yer alan elçiliklerin de Pera'da görkemli binalar yapmasıyla birlikte artan Batılı nüfusun etkisi, tüketim alışkanlıklarının değişmesi ve yeni oluşan talepler doğrultusunda bu bölge ve çevresi küçük bir Avrupa kentine dönüşmeye başlamıştır. Kentsel dönüşümün ve yeni düzenlemelerin hızla yayıldığı Pera'da, cadde boyunca büyük mağazalar ve pasajlar inşa edilmiştir. Burada açılan ilk büyük mağaza Bon Marché'dir⁸ (Foto. 1). Paris ve diğer ülkelerdeki büyük mağaza konseptiyle yapılan, iki ayrı cadde de cephesi bulunan, iki ayrı girişi olan mağazanın içerisinde, konfeksiyon, ev eşyası, konserve gıda gibi bin bir çeşit diyebileceğimiz ürünün satışı yapılmaktaydı. Pera'daki mağaza, aynı dönemde Paris'te Au Bon Marché adıyla hizmet veren mağazanın şubesi değildir, ama ürünler Pera'daki mağazaya Paris'ten getirilmiştir⁹. İstanbul'da bir süre sonra çeşitli ürünler satan tüm mağazalar için, kent halkı tarafından bonmarşe ismi kullanılmaya başlanmıştır¹⁰. Pera, Galata ve Eminönü Bahçekapı'da bir süre sonra Avrupa'da faaliyet gösteren mağazaların şubeleri de açılmaya başlamıştır.

İstanbul'da 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bedestenlerin yerini alan ve hızla çoğalan, modernleşmenin sembolü olan çok katlı mağazalar arasında 20. yüzyılın ilk yarısına kadar popülerliğini yitirmeyen, Orta Doğu ve Avrupa'da birçok şubesi olan Orosdi - Back mağazasının önemli bir yere sahip olduğunu dönemi anlatan yayınlardan anlamak mümkündür. Şirketin ilk kurulduğu yıllarda merkezinin nerede bulunduğu bilinmemekle birlikte İstanbul

merkezli olma ihtimali de düşünülmüş ancak günümüze ulaşan herhangi bir belge olmadığı için net bir bilgiye ulaşılamamıştır¹¹. Mağazanın kurucusu Macar asıllı bir Yahudi olan Adolf Orosdi (asıl adı Adolf Schnabel), Macaristan'da 1848 tarihinde yaşanan ihtilal sırasında orduda subay olarak görev yaparken çıkan isyanlar sonucunda İstanbul'a kaçmış ve Osmanlı'ya sığınmıştır. Adolf Orosdi'nin Macaristan'daki özgürlük savaşından önce ne yaptığı kesin olarak bilinmemekle beraber, yaşadığı bölgede tekstil ve konfeksiyon ticareti yapan Yahudi terzilerin yoğun olarak bulunduğu bilinmektedir. Adolf Orosdi'nin İstanbul'a geldikten sonra birlikte ortaklık kurduğu akrabalık ilişkileri de bulunan Hermann Back ile Viyana'da bir mağazaları olma ihtimalide vardır. Bilinen gerçek o ki Adolf Orosdi İstanbul'a geldikten sonra 1855 yılında Galata'da toptan hazır giyim mağazası açmış ve ticaretle uğraşmaya başlamıştır¹².

İstanbul'da ticaret hayatına başlayan ve işlerini büyütmek isteyen Adolf Orosdi, Herman Back'ı şirketine ortak etmiştir¹³. Adolf Orosdi için Galata'da kurduğu ilk mağaza bir basamak olmuş, sonrasında Eminönü Bahçekapı'da Ömer Efendi Han'ında bir mağaza açmıştır. Mağazaya, önce Osmanlı tebaasından tepki görmemek ve İstanbul halkına mağazanın yakın gelmesi için *Ömer Efendi Giyim Mağazası* ismi verilmiştir (Şekil 1). Adolf Orosdi, İstanbul'da büyük mağazacılık sektöründe bir boşluk ve talebin oluştuğunu aynı zamanda da bir ihtiyaç olduğunu fark etmiştir. Orosdi, sermaye biriktirip hem içerisindeki ürünlerle hem de mağaza binasının mimari yapısıyla insanları etkileyecek ve adından söz ettirecek görkemli yeni mağaza binaları inşa edilmesi gerektiğini anlamış ve bunu yapmayı hedeflemiştir. Bu nedenle Bahçekapı'da aile üyelerinden birinin sahip olduğu bir arsa üzerine Büyük Orosdi - Back mağaza binası inşa edilmiştir. Mağaza için Pera yerine, İstanbul'un ilk yerleşim yerinin tercih etmesinin sebeplerinden biri, Sirkeci Garının 1890 yılında burada açılmış olması, bu bölgedeki gümrük binasının yeniden yapılandırılması ve iyileştirilmesidir. Ticaret için önemli bir ulaşım ağı ve gümrük yakınının da mağaza inşa etmek, kuşkusuz şirketin büyümesi için doğru bir adım olmuş ve diğer şirketlerden farklı bir strateji uygulandığını göstermiştir. Binanın mimarı ve açılış tarihine ilişkin bir bilgiye ulaşılamamıştır¹⁴. Mağaza binası, 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başına tarihleyebileceğimiz beş katlı kâgir bir yapıdır. Mağazanın mimarisinin önemli bir özelliği de günümüze ulaşamayan ama fotoğraflardan tespit edilebilen Mansard çatı sisteminin uygulanmış olmasıdır

⁷ H. O. Dwight, **Constantinople and Its Problems**, London and Edinburgh, 1901, s., 170-171.

⁸ Z. Toprak, "Tüketim Örgütleri ve Osmanlı Mağazaları", **Cogita**, Sayı 5 1995, s. 26.

⁹ S. N. Duhani, **Eski İnsanlar, Eski Evler**, Çev: Cemal Süreya, İstanbul, 2017, s., 111. T. Akıncı, **Beyoğlu**, İstanbul, 2019, s. 381., Y. Köse, **Dersaadet'te Tüketim (1855-1923)**, Çev: Tefik Turan, İstanbul, 2016, s., 131.

¹⁰ Z. Toprak, **a.g.m.**, s., 26.

¹¹ Y. Köse, **a.g.e.**, s., 129.

¹² U. M. Kupferschmidt, **The Orosdi-Back Saga**, İstanbul, 2007, s., 17-21.

¹³ A. Mayer- E. Samsinger, **Mayer Mağazaları**, Çev: S. Türkis Noyan, İstanbul, 2018, s., 71.

¹⁴ U. M. Kupferschmidt, **a.g.e.**, s., 24-25.

(Foto. 2). Paris'te ilk kez uygulanan, Fransız stili olarak bilinen Mansard çatının kullanılması, mağazanın sadece iç dekorasyon, tasarımı ve satılan ürünleriyle değil mimarisinde de Paris mağazalarının örnek alındığını açıkladığı gibi, İstanbul'daki diğer büyük mağazaların mimari yapısından da tasarımsal olarak farklılaştığını ortaya koyar. İstanbul Orosdi - Back mağaza şubesi içerisinde farklı ürün ve eşyaların olduğu departmanlar, beş katlı mağazanın aynı ya da farklı katlarında hizmet vermiştir¹⁵ (Foto. 3-4-5-6-7). Ayrıca mağazanın giderek büyümesi ve halk tarafından talep görmesinin nedenlerinden biri de, Avrupa ülkelerinden özellikle Paris'ten kaliteli ve gösterişli, tekstil ve mücevher ürünleri ile dönem teknolojisi kullanılarak yapılan çeşitli makinaların getirilmesi, İstanbul halkının da bu batılı ürünlere gösterdiği beğeni ve ilgi sonucu olmuştur¹⁶.

Mağaza yöneticileri bütün dünyaya yayılmayı hedefleyerek 1895 yılında mağazayı anonim şirket haline getirmiş ve merkezi Paris kenti olan *Etablissements Orosdi-Back* adıyla şirketi yeniden düzenlemişlerdir. Mağazanın İstanbul ve merkezi Paris dışında birçok kentte şubesi ve acentesi açılmıştır¹⁷. Bu kentlerden bazıları; Viyana, Selanik, Kahire, Manchester, La-Chaux-de-Fonds, İzmir, Bradford, Birmingham, Beyrut, Filibe, Tunus, İskenderiye, Milano, Belgrad, Bizerte, Varna, Üsküp, Samsun, Trabzon ve Adana'dır¹⁸. Açılan mağaza şubelerine yönetici olarak mutlaka Orosdi ya da Back aile üyelerinden biri görevlendirilmiştir¹⁹. Orosdi - Back şirketinin tüm dünyaya yayılma hedefini kolaylaştıran, doğru adım atmalarını sağlayan nedenlerden biri de *Ramses* adıyla Paris'te bir parfüm üreterek, piyasa sürmeleri ve gelen beğeni sonucunda *Ramses* parfümünün Amerika'ya kadar yayılan önemli bir kozmetik markası haline gelmesi olmuştur. Şirket kendi

markasını da yaratarak kazancını arttırmış, mağazacılık sektöründe de yeni bir adım atmıştır²⁰.

İstanbul Orosdi - Back mağazaları ilk açıldığı andan itibaren hem kentin ticaretine hem de şirketin ticari stratejisine yön vermiştir. İstanbul mağazası dönem verilerine göre kâr elde etme açısından Paris merkezinden sonra gelen şube olmuştur. Başka bir deyişle İstanbul mağazasının şubeler arasında en çok kazanç getiren mağaza olduğu anlaşılmıştır. Bunun nedenleri arasında kendi perakende satışları dışında diğer büyük mağazalar ile yerel mağazaların ürün ihtiyacını karşılamaları, aynı zamanda diğer kentlerdeki kimi kendi şubelerinin de ürün teminleri İstanbul Orosdi - Back mağazasından sağlanmasıdır²¹ (Foto 8). Orosdi ve Back ailelerinin Avusturya İmparatorluğu yurttaşları olmaları nedeniyle hem ülkenin İstanbul Başkonsolosluğunun hem de İstanbul'da yer alan ticaret odasının desteğini almışlardır. Orosdi - Back şirketinin müdürü Josef Back aynı zamanda 1908 yılına kadar İstanbul Avusturya-Macaristan Ticaret Odası başkanı olarak görev almıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra İstanbul'a sığınan/yerleşen Avusturya-Macaristan vatandaşlarının çoğunun İstanbul'daki büyük mağazaların ve birçok dükkânın sahibi oldukları görülmüştür. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu vatandaşları resmi olarak İstanbul'da mağazacılık sektörüne yön vermişlerdir²².

Osmanlı başkenti İstanbul'da gelişim gösteren, doğru adımlarla dünyaya yayılan bir şirket haline gelen Orosdi - Back mağazalarının sadece Osmanlı topraklarında İstanbul'la sınırlı kalmayıp Osmanlı'nın diğer kentlerinde acente ve şubeler açması önemlidir. Osmanlı'nın Beyrut, İzmir, Samsun, Selanik ve Trabzon gibi liman kentlerinin yanında tek liman kenti olmayan

¹⁵ Yazar ve gazeteci olan Sermet Muhtar Alus, bir gazetede yazdığı İstanbul kentine ilişkin yazılarından birinde, Orosdi-Back mağazasından bahsetmiştir. Yazar, mağazaya gittiği bir günü anlatmıştır. Oyuncak bölümünden geçerken satılan ürünlerden bahsetmiş, sonrasında ise tekstilden, ayakkabıya, saatten, muşambaya kilime, çatal, bıçağa akla gelebilecek her türlü kullanım eşyası ile marangozluk, demir işleri gibi farklı iş kollarının kullandığı malzemelerinde satıldığından ve her çeşit üründen bol bol bulunduğundan söz etmiştir. Yazar, ayrıca mağazada alış-veriş yapmış, 1,5 liraya canlı fotoğraf dediği, içerisine yerleştirilen fotoğraf görsellerinin hareketlendirilerek izlendiği bir makina satın almıştır (Bknz: S. M. Alus, Orosdi-Back Ömer Efendi Mağazası, <http://openaccess.marmara.edu.tr/>).

¹⁶ A. N. İşisağ, **Orosdi-Back Efsanesi (Horosdibeği) Adana**, Ankara, 2019, s.,9.

¹⁷ Y. Köse, **a.g.e.**, s., 129-130. U. M. Kupferschmidt, **a.g.e.**, s., 22. Ayrıca şirket, yeni açılan mağaza şubeleri için görkemli açılışlar düzenlenmiştir. Özellikle büyük mağaza konseptiyle yeni inşa edilen Osmanlı Devleti sınırları içerisindeki mağaza şubelerinin açılışları, devlet için önemli ve özel bir güne denk getirilmiştir. Beyrut şubesinin açılışı, Sultan Abdülhamid'in tahta çıkışının 25. yılı olan günde yapılmıştır. Sadece mağaza şubelerinin açılışları değil, mağaza içerisine eklenen yeni birimlerin de açılışlarının önemli günlerde yapıldığı görülmüştür. Örneğin; İstanbul Bahçekapı Orosdi - Back mağazanın yeni yapılan asansörünün tanıtılması, Sultan Abdülhamid'in tahta çıkışının 28. yıl dönümünde gerçekleştirilmiştir. Mağaza şubelerinin büyük seremonilerle açılışlarının devlet için özel bir günde yapılması, şirketin bu yolla halkın dikkatini ve ilgisini çekerek reklam yapmasını sağlamıştır. Şirket yaptığı bu stratejiyle dönemin yayın organları gazetelerin de dikkati çekmiş geniş yankılar uyandıran reklamlar oluşmuştur. Ayrıca şirket bu stratejiyle kendini tanıtmak ve dikkat çekmek için toplumun önem verdiği olaylardan yararlanarak, akılcı bir yol izlediğini göstermiştir (bknz: Y. Köse, **a.g.e.**, s., 235, 237).

¹⁸ Y. Köse, **a.g.e.**, s., 129.

¹⁹ U. M. Kupferschmidt, **a.g.e.**, s., 20-21.

²⁰ A. N. İşisağ, **a.g.e.**, s., 13-14.

²¹ Y. Köse, **a.g.e.**, s., 129. İstanbul Orosdi-Back mağazası bir süre sonra yerel üretime de geçmiştir. Bazı ürünler için yapılan bu yerli üretim de farklı mekânlar tercih edilmiştir (bknz: Y. Köse, **a.g.e.**, s., 288).

²² A. Mayer- E. Samsinger, **a.g.e.**, s., 77-79.

Adana'da Orosdi - Back şirketinin bir şube açması ise dikkat çekicidir.

Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başta başkent İstanbul'da gerçekleştirilen modernleşme hareketleriyle yaşanan dönüşüm, 1860'lardan sonra Adana kentinde de görülmeye başlanmıştır. Kent 1867'de il statüsüne geçmiş, 1868 yılında Adana Belediyesi kurulmuştur²³. Kentte yapılan iskân hareketleri ile idari kurumsallaşmanın yanı sıra tarıma kazandırılan, üretime açılan topraklar sayesinde ticari ve ekonomik alanda hızlı bir gelişme yaşanmıştır. Kentin kendi ihtiyaçlarını karşılayacak yerel düzeyde yapılan pamuk tarımı, Amerikan İç Savaşının da etkisiyle, ham madde ihracatında yeni ülkelere yönelmesi ve özellikle İngiltere'nin teşvikiyle pamuk tarımını arttırmış, Adana dünya pamuk ihracat ağına katılmıştır. Bu süreçte Mersin limanının Doğu Akdeniz'de önemli bir liman haline gelmesi, Adana - Mersin demiryolu ağının yapılması ve sonrasında hattın Bağdat Demiryoluna bağlanması pamuk ihracatı ile ticaretin gelişmesini ve hızlı ilerlemesini sağlamıştır. Bütün bu gelişmeler sonucunda yabancı bankaların kentte şubeleri açılmış ve farklı alanlardan şirketlerin, sanayi kollarının kente yatırımları başlamıştır²⁴.

Kentte hızla yayılan pamuk ticareti ve ekonomik gelişmeler, ticaret konusunda yetenekli ve uzmanlaşmış bir şirket haline gelen *Etablissements Orosdi-Back* mağazaları içinde ekonomik bir strateji alanı doğurmuş ve Adana'da da bir mağaza açmaya yöneltmiştir. Bu doğrultuda mağazalarında üretim de yapan Orosdi -Back şirketinin, gerekli ham maddelerden biri olan pamuğa kolay ulaşım sağlamak için Adana'da mağaza açmış olabileceği düşüncesi akla yatkın gelmektedir.

Orosdi - Back şirketinin Adana' da açtığı ilk mağazanın hizmete girdiği tarihe ilişkin bir belgeye ulaşılamamıştır. Ancak mağazanın 1909 yılında gerçekleşen Ermeni olayları sırasında yağmalandığı ve mağazanın bir süre kapalı kaldığından yayınlarda bahsedilmiştir²⁵. Yaşanan bu olaydan, mağazanın 1909 yılından önce açıldığı anlaşılmıştır. Adana Orosdi - Back

mağazasının ilk binası, diğer kentlerdeki şubelerin mağaza binaları gibi muhtemelen, kentin ticaret merkezinde ama küçük ölçekli bir dükkân olarak açılmıştır. Mağaza, kentte yaşanan Ermeni olaylarında yağmalandıktan sonra, şirket Adana'dan tamamen çekilmemiş, 1910 yılında bir arsa satın alarak yeni bir mağaza binası inşa ettirmiştir²⁶. Adana'da diğer kentlerde olduğu gibi dönemin mimari anlayışında büyük mağaza yapımına başlanmış, 1911 yılında tamamlanmıştır²⁷ (Foto. 9-10-11-12). Orosdi ve Back aileleri arasında yaşanan evliliklerden doğan akrabalık ilişkileri sonucunda aile üyelerinin çoğunun mağaza şubelerine idareci olarak gönderilme politikası, Adana şubesinde de gerçekleştirilmiştir. Aile üyelerinden Florin Orosdi, Adana şubesine gönderilmiş, şubenin başında yöneticilik yapmıştır. Kurumsal bir şirket haline gelen Orosdi-Back mağazalarında, aile üyeleri dışında kimi şubelere ayrı müdürler de atanmıştır. Adana'ya gönderilen mağaza müdürü ise Louis Simon olmuştur. 1909 yılında yaşanan Ermeni olaylarından sonra Florin Orosdi Adana'dan ayrılmış, şubeyi uzaktan idare etmiş, müdür Louis Simon Adana şubesinin tek yetkili idarecisi olarak kentte kalmıştır²⁸.

Hem toptan hem de perakende satış yapan Orosdi - Back mağazalarının, Adana şubesi ilk açıldığı dönemde sadece toptan satış yapmıştır. Ancak Adana halkının talebi üzerine şirket bir süre sonra şubede perakende satış da yapmaya başlamıştır. Mağazada, diğer şubeler gibi tekstil ürünleri, hazır giyime dair her çeşit ürün, mobilya, oyuncak gibi çeşitli eşyaların satışı yapılmıştır. Ayrıca diğer şubelerden farklı olarak, Adana mağazasında pamuk satışı da gerçekleştirilmiş ve şirket kentte pamuk ticaretine de yön vermiştir²⁹. Adana halkının mağazaya gösterdiği ilgi doğrultusunda, olasılıkla şirket, kentte gösterişli modern bir mağaza binası yapmak istemiştir. Kahire mağaza binasının yapımından iki yıl sonra inşaatına başlanıp 1911 yılında tamamlanan Adana mağaza binası, o yıllarda Adana'nın en önemli caddesi olan Dr. Roland Caddesinin bir başka sokakla birleştiği noktada ve caddenin tam köşesine inşa edilmiştir. Orosdi - Back mağazasının mimari tasarımı, aslında şirketin

²³ K. Toraman, **Osmanlı Döneminde Adana Belediyesi ve Sorunlar (1868-1910)**, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa, 2019, s., 38., M. Toksöz, "Bir Coğrafya, Bir Ürün, Bir Bölge: 19. Yüzyılda Çukurova", **Kebikeç**, Ankara, Sayı: 21, 2006, s.,99.

²⁴ M. Toksöz, **a.g.m.**, s.,99, 101, 106. Ö. Yaktı, "Amerikan İç Savaşı ve Adana: Pamuk Tarımının Adana'nın Modernleşme Sürecine Etkisi", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S. 54, Bahar 2013, s., 275, 278, 280, 282-284, 286.

²⁵ U. M. Kupferschmidt, **a.g.e.**, s., 27, 29, 53. A. N. İşisağ, **a.g.e.**, s., 39.

²⁶ Şirketin ilk kurulduğu 1855'ten beri uyguladığı stratejilerden birinin de kentlerin önemli ticaret bölgelerinde önce bir yer kiralayarak mağaza açması, işlerin iyi gitmesi ya da ticaret ağının önemli bir parçası olması halinde ise, şirketin mülk edinme yoluna giderek yeni arsa satın alıp görkemli büyük mağazalar inşa ettiği görülmektedir. Ayrıca Adana'da açılan ilk mağazanın bir acente niteliğinde olup özellikle Ermeni olaylarından sonra ürünlerden numuneler bulundurup talep halinde diğer şubelerden sipariş edilip getirildiği anlaşılmıştır (bknz: U. M. Kupferschmidt, **a.g.e.**, s., 29).

²⁷ U. M. Kupferschmidt, **a.g.e.**, s., 53.

²⁸ A. N. İşisağ, **a.g.e.**, s., 17, 22, 32-33.

²⁹ M. B. Varlık-K. Emiroğlu-Ö. Türkoğlu, **Adana Sanayi Tarihi**, Adana, 2008, s., 49.

Kahire mağazasının tasarımını anımsatan, şirketin tip mağaza projesinin küçültülmüş bir örneği gibidir³⁰ (Foto. 13), (Şekil 2). Mağaza binasının kütleleri L biçiminde düzenlenmiş, zemin üzerine iki kat olarak inşa edilmiştir. Köşeye konumlandırılan sütunlu girişi, yarım daire şeklinde yükseltilmiş ve bir tepelikle sonlandırılarak cepheye bir nevi kule görünümü kazandırılmıştır. Girişin üzerinde şirketin ismi majiskül harflerle işlenmiştir. Çok katlı mağazanın içerisinde satışı yapılan ürünler, farklı departmanlara ayrılarak aynı ya da ayrı katlarda konumlandırılmıştır. Modern mağaza binası, dönemin klasik özelliklerini yansıtmıştır³¹ (Foto. 14-15-16), (Şekil 3).

Orosdi - Back mağazası 1927 yılına kadar kentte hizmet vermiş, kentin tek, çok katlı alış-veriş merkezi olmuştur. Ancak 1927 yılında bilinmeyen bir nedenle mağazada yangın çıkmış ve bina tamamen yanarak yok olmuştur. Adana'da dönemin önemli gazetelerinden Türk Sözü gazetesinde, 17 Ocak 1927 tarihinde çıkan yangına ilişkin yazar Ferid Celal tarafından 18 Ocak 1927'de konu haber yapılmıştır (Şekil 4). Ferid Celal gazete haberinde özetle şunları yazmıştır:

“Dün Adana oldukça mühim bir tehlike geçirmiştir. Adana'nın en güzel binası ve en büyük müessesesi olan Orozdibak, üç saat içinde kül olup gitti. Ateşin imha ettiği servet bir buçuk milyon liraya yakındır. Bu kadar büyük bir sermayenin bir ecnebi sermayesi olmasına rağmen memleketin bundan mütezzarir olduğuna hiç şüphe yoktur. Çünkü uzun bir müddet bu sermaye memleketimizden uzak bulunacaktır”.

Yazar, Ferid Celal'in de belirttiği gibi Adana Orosdi - Back mağazasının kentin en güzel ve en büyük binası olduğu görülmüştür. Aynı zamanda mağaza tek başına mimari yapıyla kentte modernleşmenin öncüsü ve mimari temsilcisi olmuştur. Kentte gelişen tarım ticareti, onun doğurduğu sanayi, ekonomi ve geniş ürün pazarı beraberinde Adana'da banka, fabrika, mağaza, otel gibi yeni mimari yapıları getirmiş ayrıca var olan konut gibi mimari yapıları etkileyerek mimari açıdan gelişimlerini sağlamıştır. Modern mimari ve değişimler, sadece kenti değil bölge de yer alan diğer kentleri de olumlu etkilemiş ve yön vermiştir.

³⁰ Kahire mağazası İstanbul Galata'daki mağaza şubesinin hizmete girmesinden bir yıl sonra 1856 yılında açılmıştır. Ancak şirket tarafından yeni bir arsa satın alınarak, 1908 yılında Fransız mimar Raoul Brandon'a mimari yapıyla etkileyici, göz alıcı iç dekorasyonu ile gösterişli olan ve dikkat çeken bir bina inşa ettirilmiştir. Kahire'nin iki önemli caddesinin kesiştiği noktada, ayrıntılı cephe süslemesinin görkemli bir kubbeyle tamamlandığı, altı katlı olarak inşa edilen bina Rokoko üslubunda yapılmıştır. Paris'ten dünyaya yayılan büyük mağazaların Orta Doğu ülkelerindeki en gösterişlilerinden ve adından söz ettiren mimari açıdan örnek alınan mağaza binalarından biri Kahire'deki Orosdi-Back mağazası olmuştur. Şirket ve halk mağazanın hem dış hem de iç mimarisini çok beğenmiş, şirket bundan sonra Kahire mağazasının mimarisine benzer mağazalar inşa ettirme kararı almıştır (bknz: U. M. Kupferschmidt, a.g.e., s., 53.- Y. Köse, a.g.e., s., 129-A. N. İşısağ, a.g.e., s., 18-19).

Adana'da halk dilinde *Horozdibek*³² olarak adlandırılan Orosdi Back mağazasının bulunduğu bölge hâlâ aynı adla anılmaktadır. Mağaza, sadece mimarisi ve satılan ürünleriyle değil, artık varlığı olmasa da ismiyle kentte etkisini devam ettirmektedir.

Osmanlı Devlet'inde çok katlı büyük mağazacılığa yön veren en önemli kuruluşlardan olan Orosdi - Back şirketi, İstanbul'da en uzun süre varlık gösteren mağazalardan da biri olmuştur. Şirket, Cumhuriyetin ilânından sonra farklı nedenlerle Türkiye'deki şubelerinin hizmetine son vermiş, sadece İstanbul şubesini Cumhuriyetin ilânından 19 yıl sonra kapatmıştır (Şekil 5). Şirket, Osmanlı devletinin son dönemlerinden itibaren sorunlar yaşamaya başlamıştır. Cumhuriyetin ilânından sonra da toplumda yaşanan sosyal ve kültürel değişimler sonucunda, şirket 1942 yılında mağazayı Sümerbank'a devretmek zorunda kalmış ve Türkiye'den çekilmiştir³³.

BİBLİYOGRAFYA

- AKIN, N., **19. Yüzyılın İkinci Yarısında Galata ve Pera**, İstanbul, 2011.
- AKINCI, T, **Beyoğlu**, İstanbul, 2019.
- ALUS, S., M., **Orosdi-Back Ömer Efendi Mağazası**, <http://openaccess.marmara.edu.tr/>, Erişim:21.04.2021.
- BALTACI, M., UYGUR, S., H., **Tarihi Fotoğraflarla Adana (1833-1960)**, Adana, 2009.
- BAUDELAİRE, C., **Modern Hayatın Ressamı**, Çev: Ali Berktaş, İstanbul, 2004.
- BENJAMİN, W., **Pasajlar**, Çev: Ahmet Cemal, İstanbul, 2016.
- DUHANİ, S., N., **Eski İnsanlar, Eski Evler**, Çev: Cemal Süreya, İstanbul, 2017.
- DWIGHT, H., O., **Constantinople and It's Problems**, London and Edinburgh, 1901.
- ERTUĞRUL, A., “XIX. Yüzyılda Osmanlı'da Ortaya Çıkan Farklı Yapı Tipleri”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, Cilt 7, Sayı 13, 2009.
- İŞİSAĞ, A., N., **Orosdi-Back Efsanesi (Horosdibeği) Adana**, Ankara, 2019.

³¹ Adana Türk Sözü gazetesinde Ferid Celal'in yaptığı bir haberde “*Oyuncak Dairesi*”, ibaresi yer almıştır (bknz: Şekil-4).

³² A. N. İşısağ, a.g.e., s., 45.

³³ Y. Köse, a.g.e., s., 139.

KÖSE, Y., **Dersaadet'te Tüketim (1855-1923)**, Çev: Tevfik Turan, İstanbul, 2016.

KUPFERSCHMIDT, U., M., **The Orosdi-Back Saga**, İstanbul, 2007.

MARX, K., - ENGELS, F., **Komünist Manifesto** Çev: Nail Satlıgan, İstanbul, 2014.

MAYER, A., - SAMSİNGER, E., **Mayer Mağazaları**, Çev: S. Türkis Noyan, İstanbul, 2018.

RAGON, M., **Modern Mimarlık ve Şehircilik Tarihi**, Çev: Prof. Dr. Murat Aykaç Erginöz, İstanbul, 2010.

TOKSÖZ, M., "Bir Coğrafya, Bir Ürün, Bir Bölge: 19. Yüzyılda Çukurova", **Kebikeç**, Ankara, Sayı: 21, 2006.

TOPRAK, Z., "Tüketim Örüntüleri ve Osmanlı Mağazaları", **Cogita**, Sayı 5, 1995.

TORAMAN, K., **Osmanlı Döneminde Adana Belediyesi ve Sorunlar (1868-1910)**, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa, 2019.

VARLIK, M., B., - EMİROĞLU, K., - TÜRKOĞLU, Ö., **Adana Sanayi Tarihi**, Adana, 2008.

YAKTI, Ö., "Amerikan İç Savaşı ve Adana: Pamuk Tarımının Adana'nın Modernleşme Sürecine Etkisi", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S. 54, Bahar 2013.

<https://www.facebook.com/photo?fbid=10218495366848097&set=g.495586090482780>.

Foto. 1

İstanbul Pera Caddesi ve Au Bon Marche Mağazası (A. Mayer-E. Samsinger'den)

Şekil 1

Orosdi- Back Şirketinin Ömer Efendi Mağazası İsmiyle İlanı
(U. M. Kupferschmidt'ten)

Foto. 2

İstanbul Eminönü - Bahçekapı Orosdi - Back Mağazası (U. M. Kupferschmidt'ten)

Foto. 3

İstanbul Eminönü - Bahçekapı Orosdi - Back Mağaza İçi (U. M. Kupferschmidt'ten)

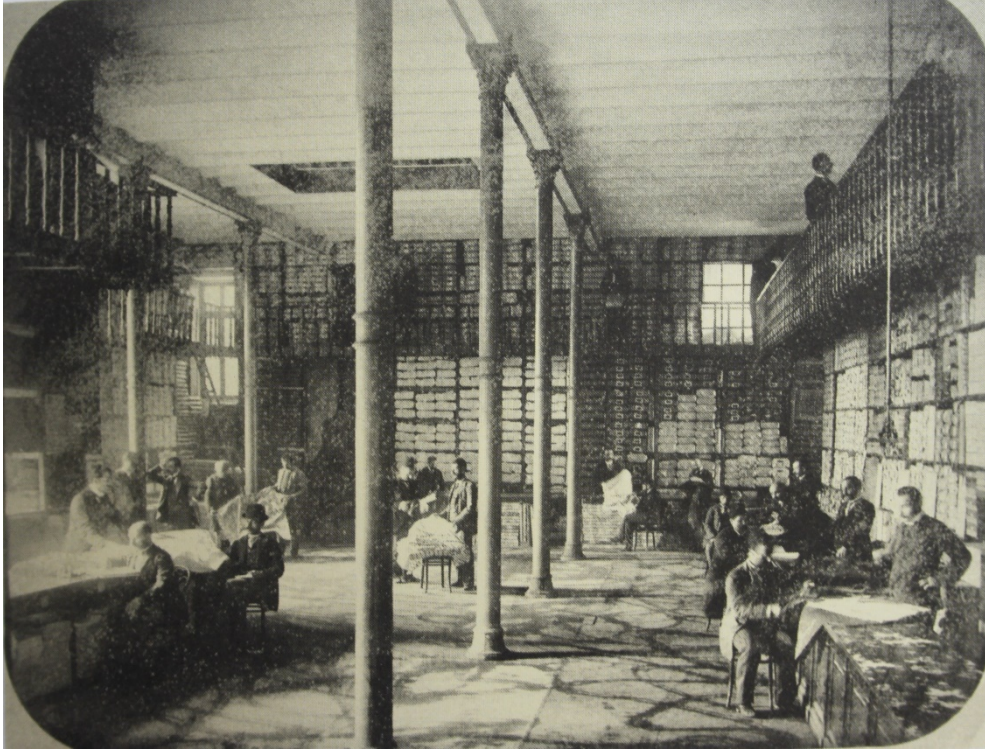

Foto. 4

İstanbul Eminönü - Bahçekapı Orosdi - Back Mağaza İçi (U. M. Kupferschmidt'ten)

Foto. 5

İstanbul Eminönü - Bahçekapı Orosdi - Back Mağaza İçi (U. M. Kupferschmidt'ten)

Foto. 6

İstanbul Eminönü - Bahçekapı Orosdi - Back Mağaza İçi (U. M. Kupferschmidt'ten)

Foto. 7

İstanbul Eminönü - Bahçekapı Orosdi - Back Mağaza İçi (U. M. Kupferschmidt'ten)

Foto. 8

Orosdi - Back Şirketinin İstanbul'daki İmalathanelerinden Biri
(U. M. Kupferschmidt'ten)

Foto. 9

Adana Dr. Rolland Caddesi ve Orosdi - Back Mağazası (M. Baltacı-S. H. Uygur'dan)

Foto. 10

Adana Dr. Rolland Caddesi ve Orosdi - Back Mağazası

(Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversite Kütüphanesi Arşivinden)

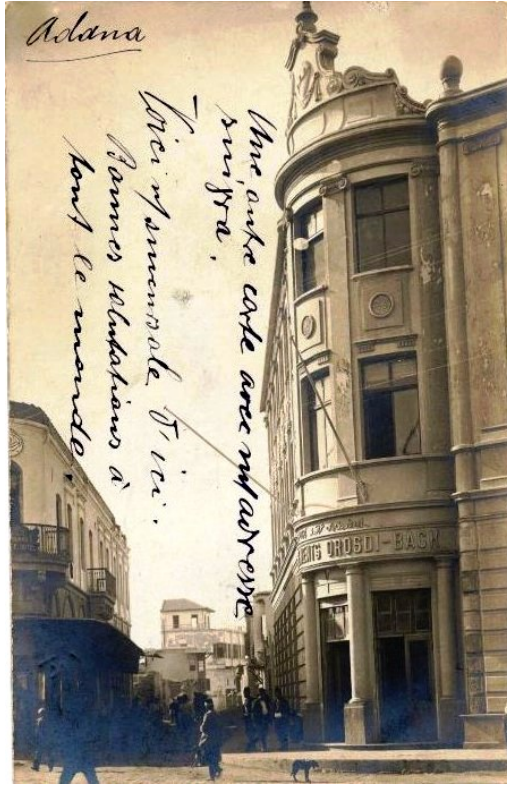

Foto. 11

Adana Orosdi-Back Mağazası (Nurettin Çelmeoğlu Arşivinden)

Foto. 12

Adana Orosdi-Back Mağazası (Facebook Adananın Eski Fotoğrafları Grubu Cemal Seleköğlu Arşivi.
<https://www.facebook.com/photo?fbid=10218495366848097&set=g.495586090482780>)

Foto. 13

Kahire Orosdi-Back Mağazası (U. M. Kupferschmidt'ten)

Şekil 2

Kahire Orosdi-Back Mağazası İçi (U. M. Kupferschmidt'ten)

Foto. 14

Adana Dr. Rolland Caddesi ve Orosdi-Back Mağazası (M. Baltacı-S. H. Uygur'dan)

Foto. 15

Adana Orosdi - Back Mağazası

(Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversite Kütüphanesi Arşivinden)

Foto. 16

Adana Orosdi - Back Mağaza Girişi (Nurettin Çelmeoğlu Arşivinden)

Şekil 3

Orosdi - Back Mağazalarının 1913 Yılındaki Bir İlanı (U. M. Kupferschmidt'ten)

Şekil 4

Adana Türk Sözü Gazetesi 18 Ocak 1927 (Adana Atatürk Evi Müzesi Arşivinden)

Şekil 5

İstanbul Mağazası ile İlgili Cumhuriyet'in İlanından Sonra Yayınlanan Bir İlan

(U. M. Kupferschmidt'ten)